

I
P
4
(4)

İSTİSMAR NAZARİYESİ VE İŞÇİ SINIFI

Prof. Dr. Fındıkoğlu Z. Fahri

I. — Giriş; II. — İctimai felsefe tarihinde istismar; III. — Fransız ihtilali, ve XIX uncu asır : Sismondi ve Saint-Simon'a göre istismar; IV. — Karl Marx'a nazaran istismar ve mekânizması; V. — Bugünkü dünyanın ikiye ayrılması ve herbirinde istismar : İşçi sınıfı bakımından iktisadî ve siyasî rejimin farksızlığı ve yahut farklarının mukayese ve muhakemesi; VI. — Netice : İstismar ideolojisinin emperyalizm vasıtalığı yapılması karşısında Türk işçisi sınıfının davranışı ne olmalı ?

I

Dört senedenberi İctimaiyat Enstitüsünce tertip edilmekte olan «Halk için içtimai siyaset konferansları»nın bu seneki serisini açmak fırsatını elde etmekle bilhassa bahtiyarlık duyuyorum.

Konuşmama başlamadan evvel İstanbul Üniversitesinde on sekiz senedenberi içtimai siyaset havasını yaratmış, bundan evvelki konferanslara canla başla katılmış olan, öğretim vazifesine şimdi kendi memleketinde, Almanyada, devam eden Prof. Kessler'in adını hep beraber sevgi ile yadedelim. Onun yerine gelen Prof. Wedingen şimdi aramızdadır. Evvelkisinin ayrılmasından mütevellit acıyı, yerine gelenin aramızda bulunması ile telâfiye çalışacağız. Hepinizin namına kendisine hoşgeldiniz demekliğime müsaadenizi rica ederim.

Bu seneki konferanslara başlarken Türk işçi dünyasını yakından alâkadar eden bir harekete de işaret etmek isterim. Bildiğiniz gibi 14 Mayıs 1950 den evvel parçalanmış olan İstanbul işçi teşkilâtı, bu sene başında beklenen (Birlik) i elde etmiştir. Bütün Türkiye'deki işçi organization'lara nümune olması gereken İstanbul İşçi Sendikaları Birliği yanında merkezi yine İstanbul'da bulunan bir (Türkiye Sendikalar Birliği) veya (Konfederasyonu) nu bu sene hiç değilse emekleme devresinde görmek istediğimi huzurunuzda şahsî bir arzu olarak ortaya atmak isterim. Esasen başlanmış olan teşebbüsün neticesini bekliyoruz.

Muhterem dinleyicilerim !

Bu seneki içtimai siyaset konferansları da geçen seneler gibi tesirlerini hergün hissettiğimiz içtimai siyaset ihtiyaçlarından seçilmiş mevzulara veya bunlardan bir kısmına inhisar edecektir. Şüphesiz her arkadaş, kendi mevzuunun aktüel, günlük ehemmiyetini sözleri arasında belirtecektir. Müsaadenizle ben de seçtiğim mevzuu niçin seçtiğimi anlatayım.

Bu mevzuu iki tesirin altında intihap ettim. Bunlardan biri kendi memleketimizin İçişleri ile alâkalıdır. Biliyorsunuz : bazı küçük tecrübeler istisna edilirse, bizde 1946-1951 arasında ceryan etmiş, büyük çapta ehemmiyeti haiz bir tecrübe vardır. Bu beş senelik tecrübeye, Çalışma Bakanlığının kurulması ve onunla alâkalı müesseselerin teşkili ile gerektirdiği kanunların neşriden ibarettir. Bunların mânası şu noktada toplanır : Bir sınıfm diğer sınıfı istismarını önleyecek hukukî tedbirlerin bir an evvel alınması. O halde istismar ne demektir ? suali karşısında kalıyoruz.

İkinci tesir dış âlemden geliyor. İkiye ayrılan dünyamızın bir tarafı diğerini istismarcılık ile itham ediyor ve dünyayı istismardan kurtarmanın, yani bütün milletlerin istismar edilen işçi sınıfların kurtarmanın kendisine düşen bir vazife olduğunu bazen açık, ekseriya bildiğiniz suretle sinsî bir tarzda ortaya atıyor. O halde istismar ne demektir ? sualine karşımıza çıkıyor.

Önce Türkiyemizde kullanılan kelimenin mekanizmasına bakalım. İstismar, lügat olarak bir şeyden semere çekme, meyva alma mânasına, istilâh olarak sırttan geçinme mânasına gelir. Tabiat için kullanılırsa ahlâkî bir vasıf taşımaz. Meselâ (Türkiye'ye tabiatı istismar edecek bir zirai politika lâzımdır) sözünde olduğu gibi. Fakat iktisadî faaliyetin insan unsuru bahis mevzuu olduğu zaman, yahut günlük hayatın alelade işlerinde insanların münasebetleri ele alındığı vakit (meselâ filân sınıf, diğer sınıfı istismar ediyor, filân adam, filânı istismar ediyor sözlerinde kullanıldığı şekilde) ahlâkî bir mâna alır. Marx'da ve bütün sosyalist mütefekkirlerde kullanılan istismar, halk türkçesindeki sırtından geçinme mukabilidir ve kullanan kimsenin muayyen bir ahlâkî değer hükmü verdiğini göstermektedir.

İstismar ! İşte sosyal mevzular üzerinde felsefi faaliyetin başladığı günlerdenberi bir mütefekkirin ele aldığı meselenin adı. Bilhassa XIX uncu asırda başlıbaşına bir problem teşkil eden istismar işinde, istismar edilenler bakımından devletin istismar edenleri himaye ettiği fikriyle devletin tarafsız olduğu telâkkisi birbirile çarpıştı. Şöyle böyle bir veya bir buçuk asırlık hâdiseler hangi tarafı haklı çıkardı ? Cevabın ne olduğunu biliyor-

sunuz : tarih ve hâdiseler ikinci telâkkiyi haklı çıkardı. Yani istismar hâdisesinin ceryanı karşısında, devlet denen siyasî müessesenin harekete geçtiğini, devletin hiç bir zaman kapitalistler elinde oyuncak olmadığını ve istismar eden veya edilen sınıfların fevkinde bir durum takındığını, muhtelif siyasî partilerin muhtelif yollardan devleti tazyik ettiğini gördük ve halâ da görüyoruz. Bu durum karşısında ikinci gurubun baş mütefekkirini, yani Kari Marx'ın dahi memnun olduğu görülmüştür.

II

Çalışanlar ve çalıştıranlar arasında tarihin her devrinde görülen istismar, XIX ve XX. inci asırlarda çok daha gergin bir vaziyet arzetti ve halâ da ediyor. Bu gerginliğin izalesi çarelerini düşünmek, ancak her milletin kendi millî meselesidir. Kendi millî meselelerine, kendi içtimai sınıflarının arasındaki adalet ve adaletsizlik meselelerine başka milletleri karıştırmak, ancak uşak karakterli kültürsüz halklara yakışır. Her ders veren devletin veya halkın, fikrî, iktisadî tekâmülün çok geri saflarında bulunması, kendi millî meselelerine hâkim efendi milletleri ancak güldürebilir. Hiç şüphesiz ki Türk milleti de bu milletler arasında bulunuyor. İster Devletçilik ile olsun, ister şahsî teşebbüscülük ile olsun, sanayileşmemizin temposu arttıkça daha çok ehemmiyet kazanan ve kazanması da gerek Türk işçi sınıfı, eğer alm teri ve göz nûrunun başka sınıflar tarafından istismar edildiğini görüyorsa bunu önleme çarelerini de meselâ İngiltere işçi sınıfı gibi kendisi arayıp bulabilir ve hiç şüphesiz arıyor ve daha da arayıp bulacaktır. Bu arayışta, tecrübe geçirmiş medenî milletlerin yürüdükleri yollardan faydalanacak ve bu suretle arayış için geçecek zamanı ve sarf edilecek emeği tasarruf edecektir.

Son bir kaç sene içinde vücade getirilen İş ve İşçi Kanunları bu arayışın ve bu tasarrufun en güzel nûmuneleridir. Bir taraftan Devlet, neşredilen kanunları işletecek kaliteli ve içtimai sınıfların fevkinde millî iktisat endişesi ile hareket eden bilgili bir personel kullanırsa, diğer taraftan işçi sınıfı kendi içindeki dâva ve mücadele teşkilâtını, yani sendikalarını, kuvvetlendirir ve günlük politikadan uzak tutarak geliştirirse, umumî istismar nazariyesi, istismar önleme zaferini elde eden milletler arasına hiç şüphesiz Türk'ü de ithal edecektir.

Şimdi konuşmamın asıl gövde kısmına gelmiş oluyorum.

İstismar meselesinin biri sırf iktisadî, diğeri iktisadî - insanî olan iki zaviyeden tetkik edildiği malûmdur. Evvelkisi ile nazarı iktisat, ikincisi ile içtimai siyaset meşgul oluyor. Bununla beraber ikinci zaviyeden

hâdisenin görülmesi için, içtimai siyasetin doğuşunu beklemeğe lüzum olmadığı söylemek gerek. Nasıl tıp, XIX uncu asrın biyolojiye müstenit ilmi tababeti ile başlamış ise ve fakat insanlık ile başlayan uzun bir tarihe de sahip ise içtimai tıp diye tavsif edebileceğimiz sosyal siyaset de sosyolojiyi, nazari iktisadı ve XIX uncu asrı beklememiştir. Sosyal meselelerin dini medeniyetlerde bahis mevzuu edildiği zamanlarda da, kendine mahsus bir içtimai siyaset mülâhazasının bulunduğu şüphesizdir. İnsanların birbirlerini istismar etmeleri, tarihin her devrinde ele alınmış, şu veya bu tedbirle önlenmiş, veya önlenmiş olduğu zannedilmiştir. Bugün dahi bazı memleketlerde siyasî bir parti halinde taazzuv eden hristiyan demokrat ve sosyalist ceryanlar, ilhamlarını, hristiyanlık telâkkilerinden almaktadırlar. Perikles devrinin Yunânistanında, Roma Stoisiyen'lerinde bir aralık yaşadıkdan sonra üzeri küllenen (istismarı akli mülâhazalarla düşünme ceryanı), Rönesansta tekrar ortaya çıkmış, bugüne kadar adı (içtimai mesele — question sociale) olan meşhur meseleye meydan vermiştir.

Dini kültür çevrelerinde istismarın nasıl bahis mevzuu olduğunu, ne gibi çarelerle önlenmek istendiğini aramak bizi uzaklara götürür. Sadece lâik tefekkürün mevzuunu teşkil etmiş olan istismar problemi ile kalacağız.

Sokrat'ın talebesi olan Eflâton, üç içtimai sınıf karşısında istismarın durumunu tetkik etmiştir. Ekonomik değil, ahlâki bakımdan ileri sürdüğü düşünceye göre muhariplerle memurlar, âmme vazifesi görmektedirler. Bu esnada halk ile temas ederken karıları ve çocuklarını düşünerek her hangi bir istismar düşüncesine sapabilirler. Bunun sebebi, muharipler ve memurların nefislerinden ziyade iki içtimai müessesede aranmalıdır. Mülkiyet, aile. Mülkiyet haklarıyla aile nizamından uzak tutulacak memur ve muharip, her hangi bir istismar imkânı veya zarureti karşısında kalmıyacak kendilerini komünoteye, topluluğa verecektir. Geri kalan en kalabalık işçi tabakası, yegâne müstahsil tabaka olduğu, mülkiyet ile aile iktisadi faaliyetin iki muharrik kuvvetini teşkil ettiği için her iki müesseseye sahip olacaktır. Bugün bazı cemiyetlerde memurların servetlerini kontrol tarzını hatırlatan bu fikirden Eflâton'un sonraları kendisinin de memnun olmadığını ve fikrini değiştirdiğini biliyoruz.

İstismarın içtimai mesele olarak ele alındığı ikinci medeniyet çevresi eski Roma'dır. Pleb'lerle patrisyen mücadelelerine sahne olan bu medeniyette Yunan felsefesi devam ettiren stoisiyenlerin istismarcı sınıflarla istismar edilen sınıf münasebetlerini nasıl ince bir takım felsefi tahlillere tâbi tuttuklarını bilhassa esaret müessesesinin tabiliğini ileri sürenlerle nasıl mücadele ettikleri malûmdur. Akli şekilde ele alınan

içtimai meseleye, «aklı», radikal bir çare bulamadığını, hattâ feylesof olan imparatorların bile müsbet bir iş göremediği o devirlerde tesellinin, tabiat üstü bir kuvvete iman suretile elde edileceği fikri hasıl oldu. Bu demektir ki, ilmin ve felsefenin çözemediği kördüğümü, din çözecektir.

Filhakika, milâdın üçüncü asrında Roma'daki içtimai meseleleri düşünme ceryanı, kendi içinden gelen tesirlerle dinleşti. Biraz sonra da hristiyanlık nüfuz etti. İç ve dış âmillerle beliren bu dinî zihniyetin iktisadî manâda anlaşılan istismarı önleme veya bir şekle bağlama tedbirlerinden ziyade dünya nimetlerine karşı olan alâkayı zayıflatmak yolu ile ortadaki gerginliği azalttığım, söylemek daha doğru olur.

Rönesans, insanların ve sınıfların birbirini istismarı meselesini düşünme işinde yeni bir hava yarattı. İlk def'a İngiltere'de Thomas Morus — ki 1478/1535 arasında yaşamıştır — bu hava içinde içtimai meseleyi bütün çıplaklığı ile ortaya attı. Ona göre bir taraftan psikolojik saikler, diğer taraftan haricî sebepler ve meselâ hukuk kaideleri insanların, sınıfların birbirini istismar etmesine yol açmaktadır. «Ütopya» da diyor ki : «Zengin fakiri gerek şahsî hilelerle, gerek kanunî vasıtalarla istismar ediyor. Bu suretle zaten mevcut istismar ve suiistimaller, devletin kanunları ile daha feci bir durum almaktadır.» Netice olarak Thomas Morus da, istismarı mülkiyet müessesesine bağlamakta, bu müessesenin mevcut olmaması takdirinde istismarın da önleneceğini düşünmektedir. Yalnız sadece bir âmme endişesiyle istihsal cihazının işlemesine imkân olmadığından, muhayyel cemiyette ekonomik faaliyeti bir düzen altına almak, meselâ günün 24 saatını çalışma, istirahat ve uykuya taksim etmek ve buna devletçe nezaret etmek lâzım gelecektir.

III

XVI. asırla başlayan ve adına ütöplast denen muhtelif fikir sistemlerindeki istismar telâkkilerini ve önleme çarelerini panoroma halinde bile olsa, burada göstermeğe imkân yoktur. Onun için bir sıçrama ile Fransız ihtilâline ve XIX. uncu asra geçeceğiz.

Fransız ihtilâline takaddüm eden devrede büyük çapta istismar nazariyesinin yayıldığı malûmdur. Fakat o zamanlar bu nazariye, henüz bir sınıf haline gelmekte olan, bugün işçi ve proleter kelimelerile istismar fikri arasındaki sınıf münasebetine benzer bir münasebeti kendisi için benimseyen burjuvaların elinde idi. Rühban sınıfı ile aristokrasi, bütün tabakalarile «peuple — halk» ı istismar etmektedir. Buradaki «halk» o devirde henüz birbirinden ayrılmamış tabakaları ihtiva ediyordu. İhtilâl

arifesinde «halk» m istismar edildiği, bütün vergi yükünün halka yük-
lendiği, buna artık nihayet verilmesi lâzım geldiği ileri sürülüyordu.
Bu nazariyenin ihtilâl ile nasıl muvaffak olduğu malûmunuzdur. Fakat
muvaffak olan bu istismar nazariyesinin yeri boş kalmıyacaktır. Zira
şimdi (halk) denen üçlük içindeki işçi sınıfı, bu def'a da kendisinin
burjuvazi tarafından istismar edildiğini iddia edecektir.

İşte istismar nazariyesi tarihinde bilhassa alışığımız manâda
istismardan bahis edilince daima şimdi anlattığımız ve sermaye sahip-
lerince istismar edilen işçi sınıfı gözönüne alınır. Diğer içtimaî sınıfların
istismar etmeleri ve edilmeleri artık unutulmuş gibidir. Daha doğrusu
kemmiyet ve keyfiyet itibariyle çok daha mühim olan işçi sınıfının istis-
marı dâvası diğerlerini gölgede bırakmıştır.

Bu suretle karşımıza çıkan mesele, umumî istismar hâdisesinin
hususî bir kısmı olup konuşmamızın başlığındaki iki unsuru, istismar ile
işçiyi birleştirmektedir. Şüphesiz tarihin her devrinde emekçi zümreler
mevcut olagelmüş şu veya bu şekilde istismar edilmiş, hattâ bu istismar
edilmenin şuuru peyda olmuş, bu şuurun galeyanlarına da rastlanmıştır.
Buna rağmen Fransa'da kan dökülerek, başka yerlerde (yani garbi
Avrupa'da) müslihane surette ortaya çıkan burjuvazi devrinde sonraki
işçi meselesi ve işçinin istismar edilmesi davası bambaşka bir problem
teşkil eder.

Fransız ihtilâlden sonra işçinin istismarını ele alan büyük fikir
adamlarının başında ırkça İtalyan, kültürce Fransız, tab'a bakımından
İsviçreli olan bir mütefekkir görülüyor. *Simon de Sismondi*. Başlangıçta
liberal iktisad telâkkisinin meftunu olan mütefekkir, bir İngiltere
seyahatinden sonra radikal bir fikir ihtidasına maruz kalmış, istismar
kelimesini bile hafif görmüş, onun yerine gasb kelimesini kullanmış,
gasbın önüne geçmek için işçi sınıfı menfaatlerinin müdafaa zarureti
duymuştur. Ona göre iktisatçılar — ki liberalleri kastediyor — servetin
tezayüdü için çareler arıyorlar ve Chrematistique üzerinde duruyorlar.
Buna bir diyecek yok. Zaten biz çare aramasak da iktisadî hâdiseler o
yolda ceryan ediyor. Fakat bu, sermaye ile say erbabını, birbirinden
ayırmakta, sermaye sahiplerinin emekçileri istismarına zemin teşkil
etmektedir. Rekabet, sermayenin mahdut ellerde terakkümüne meydan
veriyor. Kapitalist ihtiras, fazla istihsal peşine düşünce buhranlar
doğuyor. Bu buhranlar fazla istihsal ile beraber daha ziyade, amelenin
iştira kuvvetinin azlığından ileri gelmektedir. XIX. uncu asrın ilk çeyre-
ğine ait ücret araştırmaları, işçi ücretinin asgariden çok dun olduğunu
göstermektedir. Hülâsa, ilimden, keşiften, iktisadî zihniyet gelişmesinden
elde edilen istifade, bütün insan unsurlarına şâmil olsa, denecek bir şey

yoktur. Fakat hâdiseler bu şekilde ceryan etmiyor. Satın alma kuvveti hiçe inen işçi karşısında içtimalî endişelerden mahrum olan kapitalizm dış pazar bile aramaktadır. İngiltere'ye seyahatten sonra yazdığı (yeni iktisat prensipleri) inde *Sismondi* şöyle diyor : «Küçük bir sayıya balığ olan mülkiyet sahipleri arasında servetin terakkümü neticesinde dahili pazar gittikçe daralmaktadır. Sanayii hariçte pazar aramak zaruretile karşılaşmaktadır. İçtimalî mesele tarihinde proleter kelimesini ilk def'a kullandığını zannettiğimiz *Sismondi* bu suretle, iktisadî unsur yanında insanî unsurun ihmal edildiğine, bir sınıfın diğer sınıfa iktisaden istismar olduğuna ehemmiyetle işaret etmektedir.

Demek oluyor ki, kapitalist iktisadın yarattığı iktisadî kıymetlerden bütün sınıflar kâfi derecede faydalanmıyorlar. İnsanın insan tarafından, bir sınıfın bir sınıf tarafından istismarına meydan veren bir iktisadî rejim, mutlaka müdahaleciliği icap ettirmektedir. *Sismondi*'nin yalnız işçiyi alâkadar edecek fikirlerle kaldığımız takdirde istismarı önleyecek nazariyesile karşılaşırız : *âdil ücret nazariyesi*. Bunun yanında birleşme ve sendika, dernek kurma haklarından mahrum olan işçiye derhal bu hakkın verilmesini, çeşitli işçi sigortalarının tesisini, hattâ amelenin iktisadî teşebbüslere iştirak ettirilmesini, bu suretle eciriik — salariat müessesesinin tedrici şekilde ortadan kalkabileceğini düşünür. Bütün bu tedbirlere rağmen kapitalist rejimi muhafaza eden *Sismondi*'nin ne nisbette sosyalist addedileceği meselesi üzerinde hayli gayretler sarfedilmiştir. Biz yalnız istismar hakkındaki telâkkisini göstermekle kalıyoruz.

Sismondi'den sonra bir Fransız aristokrati ile karşılaşırız : *Saint Simon*. Bütün aristokratlık imtiyazlarından ve malikânelerinden feragat eden bu Fransız mütefekkeri de çalışan zümrelerin istismar edildiği kanaatindedir. Kanaatını edebî bir ifade ile anlatan *Saint-Simon*'u dinliyelim :

Totalım ki Fransa elli doktorundan, elli âliminden, elli bankacısından şu kadar tüccar, şu kadar zürra ve şu kadar demircisinden ilh... mahrum oluyor. O zaman Fransa ruhsuz bir bedene dönecek !

Totalım ki Fransa birdenbire hanedan azâlarını, yüksek rütbeli bütün sivil, askerî ve dinî otoriteleri ilh... kayıp ediyor. Bunlardan mahrumiyet Fransa'yı yalnız hissî bakımdan müteessir edecek !

İçtimalî mesele tarihinde adı (*Saint-Simon* Parabolü - mecazı) diye tanınan bu teşbih hakikatte bir istismar nazariyesinin taslağıdır. Birinci misaldekiler hep (çalışan) lar, ikincidekiler ise (istismar ediciler) dir. Binaenaleyh (çalışan) larm ortadan çekilmesi ile diğerlerinin çekilmesi aynı neticeyi doğurmaz. Bilâkis o zaman, yani ikinciler, tufeyliler orta-

dan kayıp olunca (insanın insan tarafından istismarı) hâdisesi de nihayet bulacaktır.

Yalnız bir noktayı izah etmek lâzımdır. Dikkat ederseniz işçi kelimesi yerine «çalışan» kullanılıyor. Bu nokta, Saint - Simon'un içi hakkındaki telâkkisine bağlıdır. Mütefekkirin kullandığı *industriel* kelimesini yahut türkçe karşılığı olan *sanayici* kelimesini kullanmak doğru olmayacağı için (çalışan) diyoruz. Zira mütefekkir, bir az sonra izah edeceğimiz Marx'm hilâfına olarak *industrie*'den, en geniş manâda «iş» ve «çalışma» yı kasdetmektedir. Binaenaleyh, fizik âlimi ile, kredi müessesesi müdürünün, yahut bir sanayii müteşebbisin sâyi de işin içindedir.

Sismondi'nin kapitalist rejim hakkında fazla bir şey söylememesine mukabil Saint - Simon bu rejime kendi düşündüğü şekilde nihayet verilmesi, istismarın ancak bu suretle nihayet bulacağı fikrindedir. İstihsal vasıtaları, tesadüfün, şansın tesiri altında şu veya bu ferdin elinde istismar vasıtası olmaktadır. Buna yeni bir düzen vermek lâzımdır. Bilhassa miras müessesesinin tamamen kaldırılması; bu suretle istihsal vasıtalarının doğuş tesadüflerile alâkasının kesilmesi, bu vasıtaların en iyi şekilde kullanılması için kollektiviteye devredilmesi lâzımdır. Ancak böyle bir iktisadî rejimde insanın insan tarafından istismarı önlenilecektir. Bu noktada Saint - Simon'un adeta bir peygamber rolünü takındığı, müstakbel cemiyette her çalışan - *industriel*'in kendi kabiliyetlerine göre ödeneceğini, âmme menfaati endişesinin fertlerin yeni bir muhabbet, sempati ve itaat dinine meydan vereceğini düşündüğü görülür.

IV

Şimdi istismar nazariyesi ile modern işçi sınıfı münasebetini malûm geniş siyasî tesirlere meydan verecek surette ortaya koymuş olan bir başka mütefekkir Marx'a dahil olmuş oluyoruz. Demek oluyor ki, insanlığın fikir ve kültür tarihinin içtimaî meseleye ait olan dalı, yekten zannedildiği ve çoklarının zannettiği gibi, Marx ile belirmiş değildir. İstismar nazariyesi, en keskin tarafları ve en radikal hal tarzlarıyla bütün sosyalizm tarihinde mevcuttur. Marx, kendisine aktarma edilen bu nazariyeyi, yaşadığı zamanın gergin hâdiselerinden aldığı kuvvet ile idame edecektir.

Marx, kuvvetli tesiri altında kaldığı Fransız sosyalistlerinden Saint - Simon'dan «insanın insan tarafından istismarı» formülünü, Sismondi'den terakküm, buhranlar... gibi fikirleri ve daha bir çok Fransız, İngiliz ve Alman müelliflerinden çeşitli tesirleri aldıktan, devrinin içtimaî bir sınıf

aldığını idrak eden proleterya sınıfının şuur ve gayri şuur taleblerini şuurunda teksif ettikten sonra bir çok problemler gibi istismar meselesini de ele aldı, ve geniş bir tarih felsefesi yaptı. Ona göre bütün insanlık tarihi, hakikatte bir istismar tarihidir. Başlangıçtaki sınıf çoklukları bu istismarlar büyüyünce gittikçe basitleşmektedir. Kapitalist çağ bu basitleştirmeyi ikileştirmiştir. Şöyle ki, şimdi adeta iki sınıf karşı karşıyadır. Biri diğerini öldüresiye istismar etmektedir. Bu istismar mekanizmasının nasıl işlediğini ilk defa bir gazetede, sonra broşür halinde çıkan (ücret ve sermaye - Lohnarbeit Und Kapital) araştırmasında, Marx, şöyle bir izah ile başlıyor : Çeşitli işlerde çalışan işçilere ne aldıklarını sorunuz, iş ne'ini söylemeğe lüzum görmeden ücretlerini, arkası sıra da icap ederse iş müddetini söyler. Aynı şekilde müteşebbise sorunuz : İşinin ne'ini söylemeksizin işçiye şu kadar ücret verdiğini beyan eder. Bu basit cevaplar, ilmi görüşüde doğrudur. İşçi, için müteşebbis için bahis mevzuu olan iş ne'ini, emek kalitesi değildir. Kapitalist nasıl tartı ile şeker alıyorsa, saat, gün veya hafta ile de iş piyasasından emek satın almaktadır ve buna karşı bir ücret vermektedir. Hattâ bu ücret, işçinin imal ettiği eşyanın kıymetinden ayrılmış bir pay teşkil eder; sermayedar elindeki «ücret fondu» undan ücreti vermektedir. Kapitalist cemiyetin, emeğin gayesi, esasen yarattığı mamule malikten ibaret değildir. Tıpkı esir emeği gibi işçi emeği de sadece emek olarak iş piyasasından satın alınmıştır. Yalnız bir fark : esir, bir defa için satın alınmıştır. Artık her emek sarfı, bir ücret verilmesini icap ettirmez. Bu yüzden asgarî geçimi, garanti altındadır. Fakat emekçi, gûya «hürriyet» e kavuşmuş bir esirdir. Kapitalisti alâkadâr eden onun hayatı değil, yalnız göreceği iş, sarf edeceği emektir. Bu emeğin ödenmesindeki ölçü, emek sahibinin ertesi gün iş gücü piyasasına kendisini arzetmesine imkân vermekten, ölmeyecek kadar yaşamasını teminden ibarettir.

Böylece bütün insanı, ahlâkî vasıflarından sıyrılmış olan emek, her hangi bir işde ve işletmede sarfolunurken, doğuşuna meydan verdiği iktisadî kıymet ile karşı karşıya bulunuyor. Bir doküma fabrikasındaki bir işçinin veya bir işçi zümresinin, ortaya çıkan mamûlün kıymetindeki payını 100 farz edelim. Kendisine veya kendilerine ücret tutarı, kapitalist rejimde, bu kıymetin muayyen bir küçük kısmını teşkil eder. Binaenaleyh muayyen bir emek kitlesinin bir kısmı ücret şeklinde ödenmiş, geri kalan kısmı ücret dışı kalmıştır. Marx'ın tâbirine göre biri karşılığı ödenen emek, diğeri karşılığı işçiye değil, kapitaliste kalan emek cüz'ü vardır. Bu ikinci emek, birincisinin fazlasıdır. Bu yüzden ona «fazla emek - Mehrarbeit» diyor. Diğer taraftan mamûlün kıymetinden ve küçük bir kısmı ücret olarak işçiye verilmiş fakat mühim bir kısmı müteşeb-

bise kalmıştır. Buna da Marx, «fazla kıymet - Mehrwert» adını veriyor ve kendi istismar nazariyesine zemin hazırlıyor. Yaratılan kıymetin mühim bir kısmını benimsemek ile müteşebbis, ameleli istismar etmektedir. Muayyen bir anda cemiyette mevcut bütün sermaye, bu suretle karşılığı ödenmemiş, «fazla kıymet» lerin yığılmasından başka bir şeye değildir. Bütün içtimâî ve iktisadî tarih hâdiseleri, adları Roma'da patrisiyen ve pleb, orta çağda derebeyi ve serf, yeni zamanda usta ve çırak, daha sonraları patron ve amele... olan, fakat mahiyeti aynı, yalnız isimleri değişen iki sınıfın birbirini istismarının tablosunu arz etmektedir.

İstismar nazariyesinin gayet ince bir takım ekonomik hesaplara dayanan bu yeni şekli zannedildiği gibi Marx'a ait değildir. İşçinin, karşılığı ödenmeyen bir kıymet fazlası yarattığı meselesi, Sismondi de mevcut olduğu gibi çok sarıh bir surette tanınmış sosyalist William Thompson'da mevcuttur. Kitabının ismi gayet uzun şekilde (vücade getirdikleri mamüllerin - ki bu mamüllere kapital, sahiplerine de kapitalist denir - istihlâki için işçiler, emeklerinin ne kadarının sarf etmektedirler ?) olan bu müellifin, işçinin yarattığı kıymetin en az yarısının kapitalistlerce alındığını, kapitalin toplanmasından bütün içtimâî sınıfları faydalandırarak bir servet dağıtımını reformuna ihtiyaç hasıl olduğunu zaten ileri sürmüştü. Marx'a tesir ettiği şüphesiz olan bu müelliften ve diğerlerinden sonra istismar ile işçi sınıfı arasındaki münasebet bir bütün halinde günümüze kadar ele alınmış, Türkiye'de bile vakit vakit müdafaa ve kendi ölçümüzde ihmal edilmemesi gereken bir şekilde hareket, neşriyat, hattâ siyasî tahrikat mevzuu olmuştur. Birinci Dünya Harbi neticesindeki dünya vukuatı, istismar nazariyesinin muhtevi olduğu içtimâî endişeleri ber tarab edeceğini iddia eden bir rejimin tesisi karşısında ise artık yalnız millî olan, yani her memlekette ayrı ayrı mevcut bulunan bu tarzdaki istismar iddiası beynelmilel bir problem halini aldı. Şimdi yalnız bir millet içinde bir sınıf, diğer sınıfın istismarından bahsetmiyor. Bütün diğer milletler içindeki istismar iddialarını benimseyerek ve adeta Allah tarafından bu iddiaları muhakemeye memur edildiğini vehmeden bir Devlet, yani Rusya, karşındayız. Kendi iddiasına göre kendisi kendi içinde istismar nazariyesini, istismarın ilgası şeklinde hal etmiştir, şimdi bütün diğer milletlerin işçi sınıflarını istismardan kurtaracaktır.

Filhakika asrımızın ikinci yarısı başlangıcında ortaya atılan bu yeni iddia, on dokuzuncu asrın her memleket içinde millî, yerli mahiyeti haiz istismar nazariyesine beynelmilel bir manzara veriyor. Fakat kastettiğimiz tarzdaki istismar nazariyesinin iktisadî tahlilini yapan Marx'm, istismar edilme hâdisesi karşısında tıpkı liberal iktisadçılar gibi düşün-

düğü malûmdur. Yani işçi sınıfı istismar edilecektir. Zira istismar edilmeğe mahkûmdur. Bu mahkûmiyeti hiç bir kuvvet önleyemez. Yalnız hâdiseler işçi sınıfının ebedî kurtuluşunu ileride kendiliğinden hazırlayacaktır. Marx'ın fikirlerine vâkıf olanlar bilirler ki, mütefekkir, başka sosyalistleri harekete, icraata davet eden ahlâkî düşüncelerin, yani istismarı önlemek için başvurulacak çarelerin dışındadır, yahut kendisi bu iddiadadır. İstismar, tarihin her devrinde olduğu gibi, bugün de ekonomik, zaruretlerin ifadesidir. Önüne geçilemez. Liberallerin, (bırakınız !) formülüne benzer bir (bırakınız patron ameleiyi istismar etsin) formülüne bağlıdır. Fakat bu zaruretlar ebedî değildir. Sismondi'nin esasen işaret ettiği sermaye terakümü, Lorenz von Stein'm zaten işaret ettiği proleterleşme ve fakirleşme birbirile makûs bir münasebette devam edecek, bu arada istismar bütün zalim şekillerile, fakat tabii olarak ceryan edecek, neticede deşilen bir çıban veya doğuran bir kadın gibi istihlal vasıtalarının, yani sermayenin istismar vasıtahgım yapan emek âletlerinin koliektiviteye geçtiği komünist cemiyetin doğduğu görülecektir. Binaenaleyh bugünün, yani (Marx'ın «Beyanname» ve «Sermaye»-sinin yazıldığı devirlerin) istismar hâdisesi karşısında merhamete ve şefkate lüzum yoktur. Merhamet ve adalet düşüncelerile alınacak tedbirlerin zaten bir faydası da olamaz.

V

Görülüyor ki, istismar nazariyesi, burada sırf bir iktisadî mesele olarak ele alınıyor. Bir müddet için zarurî görülüyor. Ortadan kalkması insan iradesine bağlı değildir. Bu esas düşünce yanında neden işçi organizationlarına sendika mücadelelerine, beynelmilel kurma işine ehemmiyet verdiğini (bütün dünya işçileri birleşiniz !) de mündemiç olan (birleşiniz ve istismarla mücadele ediniz) parolasını niçin bizzat takip ettiğini sormak ve cevabını aramak da mümkündür. Fakat mevzuumuzun kadrosu içinde kalmak için bu gibi sual ve cevapları bir tarafa bırakalım ve yalnız Marx'a tercümanlık yaptığımız iddia eden memleketteki istismar ile ve bu hususta yapılan propagandanın esası ile meşgul olalım.

Bugünkü dünyayı ikiye ayıran ve insanlığın huzurunu kaçırın hâdiseler eninde sonunda bizim burada parmak bastığımız içtimai meselede toplanıyor dersem mübalâğa etmemiş olurum. Şöyle ki, taraflardan biri tarih boyunca geçitli sınıflar ve tabakalar tarafından istismar edilen emekçiyi kendi içinde istismardan kurtardığımız öteki tarafın işçilerini de bu kurtuluşa kavuşturacağımızı iddia ediyor. Şüphesiz resmî toplantılarda,

konferans veya görüşmelerde bu tarafın politikacıları zahirde başka memleketlerin iç hâdiselerine karışmadıklarını söylerler. Buna inanmanın ne büyük hamakat olduğunu kabul edersiniz. Hakikatte bütün bir faaliyet ve icraat şebekesi, Rusya dışındaki âleme, kendi içinde gerçekleştiği rivayet edilen cennet hayatını, sınıfsızlığı, ve istismarsızlığı vâid etmekte, bildiğiniz yollardan bu vâidler, karşı tarafın çeşitli halk tabakalarına ulaştırılmaktadır, ve ekseriya tüten dumanlar şeytanî bir haz ve sevinç ile seyir edilmektedir. Dış propaganda mevzuu yapılan bütün dünyadaki işçi sınıfını istismardan kurtarma parolasını bir tarafa bırakarak, konuşmamızın başlangıcındanberi anlatageğiğim istismarın bizzat Rusya'da bertaraf edilip edilmediğini anlamak için tekrar Marx'a avdet edeceğim. Yukarıdaki işaretlerimizle de anlaşıldı ki Marx, işçi emeğini ikiye ayırmış, birine emek, diğerine fazla emek adını vermiş, müteşebbisin emeğini ödediğini, fakat fazla emeği ödemediğini bu fazla emeğin karşılığı olan fazla - kıymeti çaldığını, böylece işçi sınıfının istismar edildiğini söylemiş idi. Birgün, bir hafta veya bir ay içinde her hangi bir iktisadî teşebbüsün mahsul ve mamül halinde ortaya koyduğu kıymet ise, tabiat, sermaye ve teşebbüs zekâsı faktörleri ile aslâ alâkalı değildi. Kıymetin yegâne yaratıcısı amele emeği idi. O halde istismarın izalesi için en mantıklı çare amelenin sarfettiği bütün emeğin yarattığı bütün kıymeti, ameleye terk etmek lâzımdır. Ancak o zaman istismar ameliyesi ortadan kalkacaktır.

Acaba Rusya'da her hangi bir iş yerinde bir işçi kitlesinin yarattığı bütün kıymet, bu işçi kitlesine bırakılıyor mu ? İşte ikiye bölünen dünyamız karşısında iktisatçı sıfatı ile sorulacak asıl mesele budur. Kapitalist ve şahsî teşebbüscü âlemede, işçinin yarattığı bütün kıymetin işçiye verilmediği malûmdur. Bu, belki nazariye bakımından bütün kıymetin işçinin emeğine borçlu olmadığımızı düşünmemizden ileri geliyor. İşçi sınıfının ideolojisini yapanlar belki Marxist bir telâkkiden mülhem olarak bugün kıymetin kendilerine ait olduğunu, müteşebbüsün kasasına giren hissenin kendi alın terleri olduğunu serbestçe söyleyebilirler, yazabilirler. Bu düşünce ile vakit vakit ücretlerinin arttırılmasını isteyebilirler, istekleri kabul edilmezse hakem usulüne veya greve başvurabilirler. Lâkin karşı tarafta da tabiatın, teşebbüsün ve sermayenin kıymet yaratışında emek derecesinde değilse bile ona yakın payı olduğunu işçiye iş imkânlarının ancak bu paya hürmet ile bulunabileceğini düşünenler vardır. Ferdî mülkiyete ve şahsî teşebbüse yer veren memlekette, bu iki taraf, tarafsız ve nazım rolünü oynayan Devletin hakemliğine başvurarak içtimaî adalete dayanan taleplerinde hepsini değilse bile bir kısmını kabul ettirir. Marx'ı gerçekleştirdiğini ve istismarı artık ortadan kaldır-

dığını, şimdi ücretin başka memleketlerin işçi sınıflarını kendi memleketlerinin burjuvazisi tarafından istismar edilmekten kurtarmaktan ibaret olduğunu iddia eden taraf ise, hareket ve dâva hürriyetinden tamamen mahrum bıraktığı kendi işçi sınıfına, fazla emeğinin karşılığı olan fazla kıymeti vermediği gibi vermek talebinin ortaya atılmasına da siyasî rejimin bünyesi icabı asla müsaade etmez. Acaba bu hal artık işçi sınıfının istismar edilmemişinden, tarihî diyalektiğin son gayesi olan cennet vari cemiyet hayatına kavuşmasından dolayı mı? İkinci Dünya Harbinden evvel bazan Rusya'yı ziyaret eden yabancı işçi guruplarıyla Rusya'ya karşı sempatik olan idealist bazı muharrirlerin fikir değiştirmeleri ve ihtidaları, mecburî iş kamplarına ait zulüm ve işkence hikâyeleri, asrî sanayi servaşı, kolhozlarla sovkhozlarda sık sık vâki olan ayaklanmalar ve temizlemeler, öyle zannedildiği gibi istismarın kalkdığını, içtimaî sınıfların zail olduğu bir cemiyet karşısında bulunmadığımızı gösterir. Diğer taraftan istihsal vasıtalarının, teşebbüslerin ve işletmelerin kapitalistler elinde bulunması ile, işçi sınıfı namına kurulmuş, muazzam bir devlet bürokrasisi ve tamamen tabakalı bir siyasî zümre elinde bulunması arasında işçi sınıfının menfaatleri bakımından asla bir fark yoktur. Fark varsa bu, bütün ekonomik mekanizmanın kahıhar, muazzam, korkunç bir merkezîyet ile idare edildiği memleketteki işçi sınıfı aleyhinedir. Zira liberal veya yarı liberal, hattâ garp ve şimal demokrasilerinde görüldüğü gibi sosyalist işçi sınıfı, dernek ve sendika kurma, iş ihtilâfı çıkarma ve grev yapma gibi vasıtalarla arzu ettiklerini gerçekleştirirken Rus tipi cemiyetlerde bunlara asla ve hiç bir zaman imkân yoktur. Burada Devlet denen emperyalist ve saldırganın kapitalist kasasına giren ve siyasî bir sınıfın elinde bulunan fazla kıymet, demokrat bir cemiyette mevcut bütün kapitalistlerin kasasına giren fazla kıymete nisbet edilemeyecek kadar fazladır. Binaenaleyh eğerortada (fazla emek) in tekabül ettiği (fazla kıymet) in hesabını sormak işi varsa bu sorgu, kapitalist cemiyet kadar, adına sosyalist veya komünist diyen memleket için de variddir. Hattâ kapitalist cemiyette cemiyet ekonomisini hesaba çekmek hak ve hürriyetine sahip olan işçi, bu hak ve hürriyetten ikinci memlekette mahrum olduğunu da düşünmek mecburiyetindedir. İşçi sınıfının şuuru ve kültürü arttıkça, bu mecburiyet derecesi de zarurî olarak artacaktır.

VI

Artık konuşmamı bağlamak istiyorum. Türkiyemizde küçük ölçüde 1921 den (yani Zonguldak havzasına ait amele kanunu tarihinden), orta

ölçüde 1936 dan (yani İş Kanununun neşri tarihinden), büyük ölçüde de 1945 den (yani Çalışma Bakanlığının kuruluşu ve işçi ile alakalı muhtelif birkaç kanunun neşri ve neşredilmekte bulunmasından) itibaren dahil olduğu içtimaî siyaset âlemi birinci gurub mütefekkirlerinin düşündüğü sosyalizmin lâboratuvarım yapıyor. Marx'ın doğup yetiştiği memleket, gezdiği ve öldüğü memleketler (yani garbi Avrupa, şimalî Avrupa ve İngiltere) bu âleme dahildir. Gariptir ki Marx'ın asla hatırına getirmedığı, iktisadî geriliğinden dolayı hatırlamağa da lüzum görmediği bir memleket (Rusya) şimdi onun namına hareket etmekte, ve (beyanname) adlı eserinin sonunu bağhyan (bütün dünya işçileri birleşiniz) parolasını benimsemekte ve kendisini de bu parolanın gerçekleştirilmesi için meçhul ve esrarlı kuvvetler tarafından memur edilmiş farz etmekte, medenî dünyada işçi ve işveren arasındaki istismarları önleyen içtimaî siyaset tedbirlerini sosyalizm ile asla alakalı saymamakta, asıl sosyalizmi kendisinin gerçekleştireceğini düşünmekte, rehberliği ile bazı memleketlerde oynatılan komünist partisi şebekeleri de bu propagandasına idame etmektedir. Bu propagandanın, ne kendi içindeki Rus işçi sınıfı için, ne de başka memleketlerin işçi sınıfları için amelî bir faydası olmadığını ve olamayacağı söylemeğe lüzum görmüyoruz. Bu muazzam siyasî propagandalara sarf edilen muazzam meblâğların bile her türlü hürriyetlerinden mahrum Rus işçisinin yarattığı fazla - kıymetler yekûnundan ayrılmış olduğunu bilhassa düşünmek ve istismarın derecesi hakkında bir fikir edinmek yerinde olacaktır.

Son sözüm şudur : çalışanlar ve çalıştıranlar arasında tarihin her devrinde görülen istismar, XIX. ve XX. nci asırlarda çok daha gergin bir vaziyet arzetti ve halâ da ediyor. Bu gerginliğin izalesi çarelerini düşünmek, ancak her milletin kendi millî meselesidir. Kendi millî meselelerine, kendi içtimaî sınıflarının arasındaki adalet ve adaletsizlik meselelerine başka milletleri karıştırmak, ancak uşak karakterli kültürsüz halklara yakışır. Hele ders veren devletin veya halkın, fikrî, iktisadî tekâmülün çok geri saflarında bulunması, kendi millî meselelerine hâkim efendi milletleri ancak güldürebilir. Hiç şüphesiz ki Türk milleti de bu milletler arasında bulunuyor. İster devletçilik ile olsun, ister şahsî teşebbüscülük ile olsun sanayileşmemizin temposu arttıkça daha çok ehemmiyet kazanan ve kazanması da gerek Türk işçi sınıfı, eğer alın teri ve göz nûrunun başka sınıflar tarafından istismar edildiğini görüyorsa bunu önleme çarelerini de meselâ İngiltere işçi sınıfı gibi kendisi arayıp bulabilir ve hiç şüphesiz arıyor ve daha da arayıp bulacaktır. Bu arayışta, tecrübe geçirmiş medenî milletlerin yürüdükleri

yollardan faydalanacak ve bu suretle arayış için geçecek zamanı ve sarf edilecek emeği tasarruf edecektir.

Son bir kaç sene içinde vücade getirilen İş ve İşçi Kanunları bu arayışın ve bu tasarrufun en güzel nûmuneleridir. Bir taraftan devlet, neşredilen kanunları işletecek kaliteli ve içtimai sınıfların fevkinde milli iktisad endişesi ile hareket eden bilgili bir personel kullanırsa, diğer taraftan işçi sınıfı kendi içindeki dâva ve mücadele teşkilâtını, yani sendikalarını, kuvvetlendirir ve günlük politikadan uzak tutarak geliştirirse, umumî istismar nazariyesi, istismarı önleme zaferini eide eden milletler arasına hiç şüphesiz Türk'ü de idhal edecektir. Bunun için her şeyden evvel Türk'ün Türk tarafından istismarım, eğer varsa, yine Türk'ün önleyebileceğini, bir başka yabancı'nın eli bu işe hiç bir suretle ve hiç bir zaman burnunu sokmıyacağını, (Türk'e ancak Türk'ten hayır gelir) parolasını Türk sendikalizminin düşünce ve iman temeli yapması karşısında bizim işlerimize karışacak her elin koparılmığa mahkûm olacağını gözönünde tutan kuvvetli ve gittikçe daha şuurlu bir işçi tabakasına sahip olduğumuzu düşünmekten hiç bir an geri kalmamalıyız.